

QAYTA TUSHUNISH (METONIMIYA) JARAYONLARI VA ULARNING INGLIZ VA O'ZBEK TILLARIDA IFODALANISHI**Sultonova Parvina Komiljonovna**

Toshkent viloyati Qibray tumani 48-umumiy o'rta ta'lim maktabi ingliz tili o'qituvchisi ,

sultonovaparvina01@gmail.com

Til – insoniyatning o'zaro muloqot qilish vositasi bo'lib, turli o'zgaruvchan va murakkab jarayonlarni ifodalash imkoniyatini taqdim etadi. Bunday jarayonlardan biri – metonimiya. Metonimiya tilshunoslikda tilning o'ziga xos bir qismidir, bu esa bir so'z yoki iboraning boshqa bir so'z yoki iborani anglatish uchun ishlatilishini bildiradi. Metonimiyaning tabiati va uning til tizimidagi o'rni turli tillarda o'xshash va farqli jihatlarni ko'rsatadi. Ushbu maqolada metonimiya jarayonlari, uning ifodalanish usullari, va ingliz hamda o'zbek tillarida qanday o'zgarishlar yuz berishini ko'rib chiqamiz.

Metonimiya, yunoncha "meta" (o'rnida) va "onymos" (ism) so'zlaridan kelib chiqqan bo'lib, o'z navbatida "bir narsaning o'rnida boshqa bir narsaning ishlatilishi"ni anglatadi. Metonimiya jarayoni bir tushuncha yoki ob'ektni boshqasiga ishora qilish orqali yangi ma'no yaratadi. Bu jarayon ko'pincha ko'proq o'xshashlik yoki aloqadorlik asosida amalga oshiriladi. Bu metonimiya turi biror narsaning bir qismini butun narsaning o'rnida ishlatish orqali yuzaga keladi. Masalan, ingliz tilida "lend me your ears" (quloqlaringni menga bering) iborasi butun tananing diqqatini ifodalash uchun ishlatiladi. Bu metonimiya turi mulkning egasini anglatadi. Masalan, o'zbek tilida "Shahzodaning avtomobili" (Shahzodaning mashinasi) iborasi, mashina orqali Shahzodaning o'zi tushuniladi. Bu yerda biror so'zning ma'nosi boshqa bir narsaning tabiiy o'zgaruvchan aloqasi asosida belgilanadi. Misol uchun, ingliz tilida "Hollywood" so'zi kino sanoatini anglatadi. Ingliz va o'zbek tillarida metonimiya o'ziga xos xususiyatlarga ega. O'zbek tilida metonimiyaning asosiy ko'rinishlari xalq madaniyati, urf-odatlar, tarixiy shaxslar va jamiyatdagi ijtimoiy-axloqiy tizimlar bilan chambarchas bog'liq. Masalan, "Toshkentning ko'chalari" iborasi, aniq bir joyning ko'chalari emas, balki Toshkent shahridagi umumiy holatni anglatadi.

Ingliz tilida esa metonimiya ko'proq madaniy kontekstga asoslanadi. Misol uchun, "Wall Street" iborasi Amerika birjasi yoki iqtisodiy holatni ifodalaydi. Bu kabi metonimiyalarga keng qo'llaniladigan amaliy misollar sifatida global miqyosdagi til o'zgarishlarini ko'rsatish mumkin. Metonimiya jarayonining tilshunoslikdagi o'rni til tizimining rivojlanishi, ijtimoiy o'zgarishlar va madaniy integratsiyalar bilan chambarchas bog'liq. O'zbek tilida metonimiya ko'proq so'zlar, iboralar va aloqalar orqali tilning qayta shakllanishi bilan bog'liq. Yangi so'zlar va iboralarning paydo bo'lishi, yangi texnologiyalar va ilmiy yutuqlar bilan birga, o'zbek tilida metonimiyaning yangi shakllarini yaratadi.

Ingliz tilida metonimiya asosan ommaviy kommunikatsiya vositalari va texnologiyalarining rivojlanishi orqali kengayadi. Internet madaniyati, masalan, "Google it" iborasi, aslida internetdan ma'lumot qidirishni anglatadi, lekin bu "Google" kompaniyasining nomidan foydalanishni ifodalaydi.

Metonimiya, badiiy va adabiy tilning bir qismidir va bu tilshunoslikda bir so'zning boshqa bir so'zga nisbatan o'zaro bog'liqligi asosida qo'llaniladi. Metonimiyaning asosiy mohiyati shundaki, bir predmet yoki hodisa boshqasi bilan bog'lanadi, lekin to'g'ridan-to'g'ri bog'lanmagan holda. Bu, o'zaro aloqada bo'lgan narsalar o'rtasidagi munosabatni anglatadi. O'zbek tilida metonimiya ko'plab ijtimoiy va madaniy kontekstlarda foydalaniladi. Metonimiya yunoncha "metonymia" so'zidan kelib chiqqan bo'lib, "bir nomning o'rnida boshqa nomni qo'llash" degan ma'noni anglatadi. Bunday munosabatlarda bir

obyekt yoki hodisa boshqa bir obyektga yoki hodisaga nisbatan uzviy bog'liqlikka ega bo'ladi. Metonimiya tilshunoslikda badiiy adabiyotda, shuningdek kundalik muloqotda keng qo'llaniladi. Metonimiyaning bir necha asosiy turlari mavjud, ular quyidagilar:

Qisqa shakldan to'liq shaklga: Biror narsaning qisqa shakli o'rnida butun predmetni anglatish. Masalan, "Qora dengiz" o'rniga "Qora dengiz sohilidagi mamlakatlar" demoq mumkin.

Ishlatuvchi va foydalanilayotgan obyektlar: Bunda biror narsaning bir qismi butun predmetni anglatadi. Masalan, "Qalam yozadi" iborasi metonimiya sifatida ishlatiladi, chunki qalam yozuvchi bir vosita sifatida tasavvur qilinadi.

O'zbek tilida metonimiya ko'plab sohalarda uchraydi, jumladan, adabiyot, kundalik hayot va siyosat. Metonimiya bilan ishlash tilning boyligi va ifodaviyligi bilan bog'liqdir. Quyida ba'zi misollar keltirilgan:

Siyosat va jamiyatda: "Kreml" so'zi ko'pincha Rossiya hukumati yoki hukumat idoralarini anglatadi. "Vashington" esa, ba'zan AQSh hukumatini yoki davlat boshqaruvini bildiradi. Bunday metonimiyalar tilga tez-tez kirib bormoqda.

Adabiyotda: "Qor" so'zi o'zbek adabiyotida tez-tez ishlatiladi, chunki bu so'zning metaforik va metonimik ma'nolari mavjud. Qor, ba'zan qiyinchiliklarni, sovuqni, yoki umidsizlikni bildiradi. Masalan, "Qorli kunlarda odamlar ko'proq o'zlarini yomon his qilishadi."

Kundalik hayotda: "Dushanba" so'zi haftaning bir kunini anglatadi, lekin ba'zan butun hafta boshini anglatish uchun ishlatiladi. Shuningdek, "Telefonda gaplashish" deganda, aslida telefon yordamida aloqa o'rnatish jarayoni nazarda tutiladi, ya'ni "telefon"ni gaplashish jarayonining vositasi sifatida qabul qilamiz.

XULOSA

Metonimiya – tilning evolyutsion jarayonining ajralmas qismi bo'lib, uning o'zgarishlari va ko'plab kontekstual ifodalari har ikki til – ingliz va o'zbek tillarida o'ziga xos yoritilgan. Har bir til o'zining madaniyati, tarixiy xususiyatlari va kommunikatsiya amaliyotlariga asoslanib, metonimiya jarayonini o'ziga xos tarzda ifodalaydi. Bu turlar o'rtasidagi o'xshashliklar va farqlar tilshunoslikni chuqurroq tushunishga yordam beradi va ularning o'rganilishi tilning rivojlanishiga xizmat qiladi. Metonimiya o'zbek tilida ko'plab kontekstlarda uchraydi va bu tilni yanada rang-barang va boy qiladi. Tilning o'zgaruvchan va rivojlanayotgan tabiati, metonimiyaning qo'llanilishi orqali o'zini ifodalashning ko'plab yangi imkoniyatlarini yaratadi. Badiiy va kundalik so'zlashuvda metonimiya – bu tilning betakror qirralaridan biridir. Bu, til o'zgarishlarini va madaniyatni aks ettirishga yordam beradi, shuningdek, so'zlar o'rtasidagi bog'liqliklarni o'rganish va anglashda foydalidir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Gibbs, R. W. (1994). *The Poetics of Mind: Figurative Thought, Language, and Understanding*. Cambridge: Cambridge University Press.
2. Barcelona, A. (2003). *Metaphor and Metonymy at the Crossroads: A Cognitive Perspective*. Berlin: Mouton de Gruyter.
3. Croft, W. (2002). *Typology and Universals*. Cambridge: Cambridge University Press.
4. Normurodov, B. (2008). *Metonimiyaning leksik-semantik xususiyatlari*. Toshkent: Fan nashriyoti.

5. Rahimova, M. (2005). O‘zbek tili stilistikasi. Toshkent: Universitet nashriyoti.
6. Yo‘ldoshev, A. (2004). Tilshunoslik asoslari. Toshkent: O‘zbekiston Milliy Universiteti.
7. G‘ulomov, M. (2010). O‘zbek tili leksikologiyasi. Toshkent: Sharq nashriyoti.